

Editorial

Dostává se vám do rukou druhé číslo časopisu *Romano džaniben* z roku 2024, které představuje pokračování tématu společenské a politické angažovanosti Romů a boje za rovnoprávné postavení Romů od historie po současnost (Sadílková, Viková 2024b). Texty publikované zde se tedy dále různým způsobem soustřeďují nejen na historii romských hnutí, ale především na aktérství konkrétních lidí, z něhož mnohé romské kolektivní společenské iniciativy, včetně těch sebeorganizačních, často vycházejí a vycházejí.

První číslo bylo složeno z příspěvků mapujících tato úsilí převážně v Čechách a na Moravě – a čistě ke Slovensku se vztahoval pouze příspěvek zaměřený na lokální romskou iniciativu dokumentace a veřejné prezentace historie místní romské komunity v Brekově (Cinová, Gunár, Ort 2024).³ Ve druhém čísle je tomu přesně naopak – převládají v něm příspěvky sledující dění na Slovensku a pouze jeden příspěvek se týká kauzy, jež probíhala v České republice. Analyzuje ovšem jev, který by bylo možné zdokumentovat i v mediálním prostředí Slovenska.

Romano džaniben tak přináší na svých stránkách v tomto roce celkově deset různých textů, které na téma romské emancipace nahlízejí z různých úhlů pohledu, v různých oblastech i obdobích: od začátku 20. století (viz Hajska 2024, Slačka, Viková 2024) přes období státního socialismu (zejména texty Moniky Stachové a Anny Koptové v tomto čísle) až po dobu společenských změn v devadesátých letech (též v textu Anny Koptové a dále v rozhovoru s paní Elenou Gorolovou – viz Sadílková, Viková 2024a), včetně období rozpadu Československa a nárůstu otevřeného rasismu, a to i mezi politiky, až po současnost (text Jenny Ulrich v tomto čísle). Vedle boje s různými projevy otevřeného protiromského rasismu v novodobé historii obou samostatných republik ovšem Romové a Romky pracovali a pracují nadále především na tom, aby došlo ke skutečnému vyrovnání jejich pozic jako rovnoprávných členů zdejší společnosti, v politické i společensko-kulturní rovině. Ačkoli právě na začátku devadesátých let došlo konečně k naplnění snahy několika generací romských aktivistů a aktivistek skrze ústavně ukotvené uznání Romů jako národnostní menšiny v obou částech bývalého Československa, nijak tím neskončil boj za to, aby byl jejich hlas skutečně slyšet. Na statečné trvání

1 Helena Sadílková působí na Oddělení romistiky, ÚESEBS FF UK. E-mail: helena.sadilkova@ff.cuni.cz

2 Lada Viková působí na KSKA FF Univerzita Pardubice. E-mail: lada.vikova@upce.cz

3 Pro upřesnění je třeba dodat že přeshraničně jsou informativní i další dva texty: text o romských králich, který je do značné míry rozkročený mezi Polsko, Slovensko a Česko (Hajska 2024), a dále text zabývající se snahami o uznání holokaustu Romů a Sintů v USA, který je ovšem psaný s výrazným přesahem do českých zemí, odkud autorka, účastnice tohoto boje, pochází (Gelbart 2024).

romských aktérů na nutnosti neignorovat Romy a Romky jako rovnocenné partnery v různých společenských a politických diskuzích upozorňují zejména texty, zveřejněné v tomto ročníku *RDž*, které mapují vývoj v současné době či nedávné minulosti a zaměřují se na formování určitých částí státní politiky (viz text A. Mušinky v tomto čísle), mezinárodní politiky paměti (Gelbart 2024), ale i na plánování rozvoje romštiny (viz text J. Gáborové-Krokové v tomto čísle). Svědčí o tom, že nastavení (místní) neromské společnosti nadále osciluje převážně mezi paternalismem, nevstřícností a rasismem, a dokumentují či jinak nepřímou odrážejí i různou míru úspěchu s tím, jak a ve kterých oblastech se romským aktérům a aktérkám daří toto nastavení měnit.

Recenzovanou část tohoto čísla zahajuje text Moniky Stachové, který se zabývá možnostmi participace slovenských Romů a Romek v oblasti zlepšení bytových podmínek romských rodin na slovenském venkově v padesátých až osmdesátých letech. Autorka svůj příspěvek „Romové jako aktéři vyjednávání bytové agendy v době státního socialismu: Případová studie Podunajských Biskupic a Plaveckého Štvrtku (1950–1989)“ postavila na analýze dochovaných archiválií, novinových článků a také na rozhovorech s pamětníky těchto lokálních snah. Dokazuje při tom, že ač se konkrétním aktérům z počátku dařilo vyjednat mnohé návrhy směřující k řešení neuspokojivé úrovně v oblasti bydlení romských rodin a obě místa se mohla stát příkladem participace Romů na řešení bytových požadavků pro další slovenské obce, konkrétní návrhy nakonec nebyly zejména v Plaveckém Štvrtku realizovány. V textu jsou připomínány významné místní romské osobnosti, které se prosadily i ve vedení Zväzu Rómov (1969–1973). Konkrétně z Podunajských Biskupic to byli členové rodiny Rigových – Ján Rigó, Ernest Rigó či Vojtech Rigó – a z Plaveckého Štvrtku Viliam Zeman. Připomínána je v této souvislosti i romská aktivistka Margita Kukiová z Tomášova.

Druhým příspěvkem je článek Alexandra Mušinky „Riešenie situácie Rómov na Slovensku v rokoch 1989 – 2020 prostredníctvom idey komplexného prístupu a participácia Rómov na jeho tvorbe a definovaní“ věnovaný tvorbám politik směřovaných do místních romských komunit na Slovensku, na nichž se od devadesátých let podíleli i romští aktéři. Text je příspěvkem k mapování období 1989–2020, přičemž se v něm autor soustřeďuje zejména na fungování Úřadu zplnomocněnce vlády SR pro romské komunity jako zásadního tělesa na nejvyšší státní úrovni zaměřeného na identifikaci a řešení problémů romské menšiny na Slovensku. Zviditelňuje formulování či prosazování konkrétních politik – zejména tzv. komplexního přístupu. Jeho logika byla unikátní jednak tím, že se odkláněla od vypisování vzájemně izolovaných dotačních schémat v jednotlivých oblastech a nabízela komplexní řešení napříč všemi rezorty současně, a zároveň tím, že byla do značné míry formulována a podpořena odborníky i aktivisty z řad Romů a Romek. K jeho plné realizaci ovšem na Slovensku nikdy nedošlo.

Text Jenny Ulrich nazvaný „Návraty k výkladu pojmu ‚národ‘“ je příspěvkem analyzujícím jednu konkrétní mediálně zviditelněnou kauzu z července roku 2007 v ČR, kdy se starostka a senátorka Liana Janáčková vyjádřila (byť jen poloveřejně) otevřeně rasisticky o romských občanech ČR, v kontextu přesídlování romských obyvatel v rámci Ostravy. Na její slova publikovaná v tehdejší tisku reagovala v úvodníku časopisu *Romano vodi* jeho tehdejší šéfredaktorka Jarmila Balážová. Prostřednictvím diskursivní analýzy těchto i dalších vyjádření autorka ukazuje, že svým prohlášením ostravská politička de facto upřela Romům právo náležet do českého státu jako „společného domova“ a zároveň že tento diskriminační projev vyvolal u romské žurnalistky a aktivistky reakci, v níž lze sledovat silné pocity „negace sebe samé“, znejistění a nedůvěru ve stát jako takový. Skutečnost, že senátorka Janáčková nebyla vydána k trestnímu stíhání a že se jí navíc dostalo mediálního prostoru, kde se hájila dalšími protiromskými výroky, autorka interpretuje jako posílení snah o „umlčování občanského jazyka“ ve veřejné debatě. Zároveň příspěvek připomíná, že boj Romů může mít různé formy, konkrétně i takové, které zahrnují mediální odpovědi.

Příspěvky v revuální části opět představují různé pohledy na boj za rovnoprávné postavení Romů na Slovensku. Prvním z nich je autorský text Anny Koptové, novinářky, političky, aktivistky a také úspěšné manažerky – připomeňme, že byla první šéfredaktorkou časopisu *Romano lil nevo* a první vedoucí prvního romského profesionálního divadla v Československu, divadla Romathan, založeného v Košicích v roce 1992. Od roku 1997 stojí v čele Nadace Dobrá víla Kesaj, která se věnuje podpoře vzdělávání romských dětí a mládeže a díky které se podařilo v Košicích založit tři vzdělávací instituce, v nichž se žáci a studenti setkávají s romským jazykem. Text Anny Koptové přináší její vzpomínky na dětství, rodinné zázemí, studium a zejména na začátky jejího zapojení do romského hnutí v sedmdesátých letech včetně její účasti na druhém Romském světovém kongresu v Ženevě a na problémy, kterým následně čelila jak ona sama, tak i její rodina. Mimochodem, její aktivismus se projevil právě i ve formě odpovědi na dehonestující novinový článek v *Rudém právu* o nedávno skončeném romském kongresu. Tehdy se Anně Koptové nedostalo uznání a její reakci coby reakci čtenářky a účastnice kongresu deník nejen že neotiskl, ale možno říci smetl ze stolu. Celou tuto konverzaci ovšem v tomto čísle *RDž* zveřejňujeme, včetně dalších dobových dokumentů a fotografií z jejího soukromého archivu.

Posledním příspěvkem k tématu romské emancipace je rozhovor Lady Vikové s Jankou Gáborovou-Krokovou, který byl záměrně veden v romštině (do češtiny jej převedl Pavel Kubaník). Janka Gáborová-Kroková, mladá vědkyně a odbornice na romskou literaturu, jíž se věnuje jak v roli vysokoškolské pedagožky na Ústavu romských studií na Prešovské univerzitě v Prešově, tak i jako odborná pracovnice ve Státní vědecké knihovně v Prešově – je zároveň rodilá mluvčí a propagátorka romského jazyka. V romštině přednášela své odborné příspěvky na několika

posledních mezinárodních konferencích romistické oborové organizace Gypsy Lore Society v sekci Pal o Roma romanes a v romštině v rámci tohoto panelu diskutovala i s dalšími romsky mluvícími akademiky a akademičkami z jiných oblastí Evropy. Lze ji tedy jistě zahrnout mezi aktivisty usilující o rozvoj vlastního jazyka. V rozhovoru vzpomíná na svá první setkání s romskou literaturou a také reflektuje, jak se postavení romského jazyka na Slovensku během jejího života mění a z čeho čerpá svůj optimismus, že romština na Slovensku nezanikne.

Také v recenzích zařazených do tohoto čísla lze nalézt mnohé spojitosti s tématem boje Romů za vlastní práva, a to včetně práva Romů na rozvoj vlastního jazyka, popř. s upozorněním na další oblasti, kde byla a jsou romská práva pošlapávána. Prvním příspěvkem je recenze Pavla Kubaníka přibližující překlady Bible do romského jazyka, které se na území bývalého Československa v poslední době objevily. Recenze z pera Marie Julákové představuje knihu britské historičky Celie Donert *Práva Romů: Boj za občanství v poválečném Československu*, která vyšla nedávno v českém překladu. Autorka recenze představuje nejen v knize sledovanou historii toho, jak byli Romové v Československu mezi lety 1948–1989 systematicky diskriminováni pod rouškou snah o jejich začlenění a asimilaci a jak dlouho trval jejich boj za uznání jejich práv, ale upozorňuje i na zásadní nedostatek českého překladu této knihy, kdy překladatelka a redaktorka patrně dostatečně nedomyslely možné způsoby převodu termínu „Gypsy“. Knihu historika Jiřího Smlsala nazvanou *Holokaust a majetková perzekuce Romů v Protektorátu Čechy a Morava* představil jiný historik (a současně i právník) Petr Lhotka. Kniha přibližuje holokaust Romů a Sintů z dosud málo probádané perspektivy majetkového (ne)vyrovnání, neboť majetek, který byl romským rodinám zabrán, byl rozebrán či rozprodán a v dokumentovaných případech nebyl přeživším vrácen, resp. nedošlo k majetkovému vyrovnání. Poslední recenzí je souhrnná recenze dvojice Anny Terezie Kratochvílové a Lady Vikové na publikace, kterými nakladatelství Kher obohatilo knihovny určené (nejen) pro romské děti a mladé čtenáře. Na tomto místě lze konstatovat, že i vydáním těchto knih určených dětskému a mladému publiku se daří pomalu splácet dluh, který má společnost vůči mluvčím romského jazyka. Konečně se daří romským rodičům či učitelům romských dětí zpřístupnit romskou literaturu, kterou mohou dětem zakoupit, věnovat a spolu s nimi i číst. Zároveň se daří zpřístupnit romskou literaturu také neromskému publiku, rodičům a dětským čtenářům.

Literatura

- Cinová, E., Gunár, K., Ort, J. 2024. Romové v Brekově. Rodinné fotografie a historicko-etnografický text Kolomana Gunára. *Romano džaniben* 31 (1): 129–143. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/f1d9c1b947bc4aab2b6e0a8165781810.pdf> [cit. 15. 12. 2024].
- Gelbart, P. 2024. „Mě taky spalte.“ Anamnéza vzpomínání a zapomínání v jedné rodině. *Romano džaniben* 31 (1): 101–109. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/546e0fd56d5bcd6c61e5d2056d2567e7.pdf> [cit. 15. 12. 2024].
- Hajská, M. 2024. Volby romských králů jako příklad sebeorganizování Romů v meziválečném období. *Romano džaniben* 31 (1): 19–52. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/c82eb7687496fde8b8e230a28aa39255.pdf> [cit. 15. 12. 2024].
- Sadílková, H., Viková, L. 2024a. „Já sama bych to takhle nedotáhla“ / Rozhovor s Elenou Gorolovou. *Romano džaniben* 31 (1): 111–127. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/74cd592ebd0b49fedf2cf9e86431d2e6.pdf> [cit. 15. 12. 2024].
- Sadílková, H., Viková, L. 2024b. K úsilí Romů o rovnoprávné postavení a k různým podobám tohoto boje. *Romano džaniben* 31 (1): 5–15. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/67455efd0afe93d8ea620c791edcb183.pdf> [cit. 15. 12. 2024].
- Slačka, D., Viková, L. 2024. „...kde hrají, stávají se sensací vesnic“/ Romské divadlo ve Strážnici a jeho snahy zlepšit vnímání Romů. *Romano džaniben* 31 (1): 53–98. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/3034e21730868c805536eda389a918d5.pdf> [cit. 15. 12. 2024].